

IL-FUHĦAR

—X'haġa, il-mużew l-aktar li hemm fuħħar. U kemm iġhożżu! fiż-żġieġ, fuq xkafef tal-kristall, fuq il-bellus. Nistħi ngħid, ma nafx x'jarawlu dal-fuħħar; u m'hux dejjem sħiħ għax aktarx xaqquf tara, bla sura ta' xejn. Nixtieq naf x'jista' wieħed jitgħallem minn nitfa ta' xaqqufa mirduma snin fit-trab.

—Jekk tassew tixtieq taf, wieħed jista' malajr iġhidlek. Hażin mita wieħed ma jafx u ma jridx jaf, għax fid-dinja haġd ma twieled jaf xejn, iżda biex wieħed jitgħallem, jaħtieġ li jkun irid. Mela nargħu għall-fuħħar. Biex wieħed jarfa' u jgorr l-ilma jaħtieġ jagħmlu f'xi haġa li minnha l-ilma ma jgħaddix, u fid-dinja kollha fejn jinsab it-tafal il-bniedem qabad, minn l-eqdem żmenijiet, jagħgen it-tafal, u jsawru fi bwieqi, borom, qwies. Għax it-tafal samm u minnu l-ilma ma jgħaddix, hekk meta jkun niedi, hekk ukoll mita jinxef u aktar mita jinħema. Naraw sal-lum dawk in-nies li jgħixu fil-barr, il-bogħod minn kull tagħlim tal-ġnus bojvod, jieklu biss dak li jsibu għal idejhom, haħix, frott, dud, u hwejjeġ li jsibu fil-qabda, dawn in-nies li l-anqas tgħallmu jgħattu ġisimhom u jibnu djar fejn jiskennu, dawn in-nies iħossu l-ħtieġ li jaħżnu l-ilma u hekk kif isibu t-tafal isawru minnufih borom u qliel u bin-nar tax-xewk ma' dwarhom jaħmuhom.

Il-fuħħar isir malajr u minn trab li ma jiswiex flus, u min jaħdmu jista' jaħi is-sura li jrid u mita idu toqgħod johloq xogħol ta' reqqa u ta' ġmiel kbir. Dnub li l-fuħħar ma għandux qawwa kbira u b'laqta' ta' xejn jinkiser; iżda qabel ma l-bniedem għaraf jaħdem u jqasdar ir-ram, il-bronż u l-ħadid kellu jitqanna bil-fuħħar li bit-tqandil jinkiser malajr imma malajr jarġa' jissawwar. Haġa rħisa, tinħażen biex mita tinkiser toħroġ il-ġdid.

Issa billi l-ġnus kollha haġdmu u nqadew bil-fuħħar, għandna naħsbu li aktar ma n-nies ġew il-quddiem fil-għerf isbaħ kien ikun il-fuħħar tagħhom għax il-ħadid, li għal l-ewwel kien isawwar borom u qliel kif ġiè ġiè, biż-żmien beda jaħdem aħjar u jsebaħ xogħlu, laktar jekk il-fuħħar kien jinħtieġ għal xi maqdes biex fih jintrafa' xorb jew ikel li kellu jitqiegħed fuq il-midbaħ tal-Mulej tagħhom jew jiġu f'idejn il-qassisin jew irħieb tagħhom f'xi maqiem. Hekk il-fuħħar mirqum, imnaqqax, imżewwaq, miżbugħ u mmelles beda jidher minn l-ewwel iżmna u kull ġens kellu sengħa

għalih għax il-ħaddiem u l-imgħallem johlqu minn żniedhom u hekk kull art għandha l-fuħħar tagħha u hekk kull żmien għandu l-fuħħar li bih jista' wieħed jagħirfu.

Il-fuħħar għandu ħajja qasira, iżda mita jinkiser u jsir xaqquf qajla jintemm miċa jkun moħmi kif imiss. Xaqquf moħmi sewwa ma jintemm qatt, l-anqas jekk jibqa' midfun eluf ta' snin. Ir-ram, il-ħadid, il-bronż jitmermer u maż-żmien jista' jisfa fix-xejn, imma x-xaqquf jibqa' dejjem kif giè mixħut, barra mita l-fuħħara nkisret. Dnub li hawn Malta, ix-xaqquf jiġbruh għad-deffun, għax hekk biss jinqered: mita jsir trab mgħierreż bejn żewġ ħagrjet tal-qawwi!

Mita nafu dan kollu naraw kif minn xaqqufa miġbura mill-ħamrija ta' għalqa, jew minn ġewwa għar, jew minn qiegħ ta' demus, nistgħu nagħirfu xi żmien għandha, jiġifieri min sawwarha u għal fejn. Biex ma nitbegħdux minn Malta, insemmu biss ix-xaqquf u l-fuħħar li wieħed jista' jiltaqa' miegħu hawnhekk.

Il-Griegi, ir-Rumani, il-Feniċi, dawk ta' Babilonja, ta' l'Assirja, tal-Masar (l-Eġittu) għandhom fuħħar għalihom u xaqquf jinagħraf u jista' jixhed fuq żmienu u fuq min għamlu.

Malta għandha l-fuħħar tagħha u bi ftit taħbil il-moħħ min hu mdorri jidha f'dan il-ħsieb, malli jsib xaqqufa jgħidlek, ħin bla waqt, x'kienet u mita saret.

Jekk tkun iddur lejn Haġar Qim u tiġbor xaqqufa minn l-art, x'aktar tkun ta' niesna ta' l-ewwel żmenijiet u jekk tkun sewda u mielsa u moħmija tajjeb u msawra bir-reqqa, min jifhem iġidlek: "dik għandha ħamest elef sena, magħmula min-nies ta' żmien il-ħaġar". Jekk tkun iddur lejn Borġ In-Nadur, fuq ir-rili ta' Birżebbuġa, aktarx tiltaqa' ma' xaqquf ħamrani, mtabba bl-iswed, ħxajjen, moħmi ħażin, min jifhem aktarx iġidlek: "Dik xaqqufa ta' erbât elef sena ilu ta' dawk in-nies li kellhom għodod tal-bronż. Il barra mir-Rabat fuq xi bur m'ħux bogħod minn xi dwiemes issib xaqquf safrani, moħmi tajjeb, b'eejjeċ ta' ġarar, qwies u msiebaħ li mill-għamla u mill-għagna aktarx issib li kien foħħar tad-dwiemes ta' qabel żmien l-Insara.

Hdejn il-Mużew tar-Rabat, x'izjed tiltaqa' ma' fuħħar jew xaqquf aħmar nar, mieles, maħdum b'reqqa kbira—dan hu fuħħar ta' Ruma jew bħal ta' Ruma.

Il-Għarab kellhom fuħħar biż-żlieġa, ħamrani, jew im-żewwaq bl-isfar u l-iķħal, jixbah il-fuħħar Sqalli għax l-Isqallin baqgħu sal-lum jaħdmu bħalu.

Mita wiehed jaf sewwa x'fuhħar kellhom in-nies ta' żmien il-ħaġar, ta' żmien il-bronż, ta' żmien il-kanagħnin, ta' żmien ir-Rumani u hekk għaż-żmenijiet l-oħra, mita jiltaqa' ma' għarma xaqquf hdejn xi bini mġarraf, ikun jista' iġhid: "Hawn għammru ġnus ta' dawk iż-żmenijiet" u hatt ma jmerih.

U hekk, minn xaqquf imxerred f'għalqa, wiehed jista' iġhid min għammar f'dawk l-inħawi u x'nies kienu dawk u fejn kienu waslu fir-reqqa tax-xogħol u għalhekk kenux nies għaqlin u nies li kienu mxew il quddiam fil-ħidma u fit-tiżjin ta' darhom.

Dan hu li jrid iġhallimna min jiġbor fuhħar u xaqquf minn fejn bini mwaqqa' u jonsbu fil-Mużew biex iġharraf x'kienu misserijietna fiż-żmien l-imġhoddi.

U għalhekk min iħares lejn il-fuhħar u x-xaqquf tal-Mużew ikun qiegħed iġħaddi minn quddiemu l-ġrajja ta' dawn il-gzejjer minn l-ibgħed snin. Jekk iġħaddi quddiem il-ġemgħa ta' fuhħar ta' Hal Tarxien ma jistax ma jgħidx: "Dawn in-nies kienu ta' hamest elef sena ilu? Kemm kienu jaħdmu dawk il-Maltin? din xi hlewwa ta' xogħol, x'reqqa, x'dehen kellhom! kemm konna 'l quddiem dak iż-żmien, għax fuhħar bħal dak u la sar u l-anqas, nistħajjel, isir."

U hekk, minn żmien għal ieħor, wiehed jara kif marru 'l quddiem jew l-ura fis-snajjja, u kif kull żmien kien jaħseb għalih u juri x'jaf fil-għamla tal-fuhħar.

U mill-fuhħar ta' l-oqbra nitgħallmu x'kienu jaħsbu ta' qbilna fuq il-ħajja ta' wara l-mewt u x'qima kellhom niesna għall-mejtin tagħhom.

Dan, u ħafna hwejjeg oħra, iġhallimna x-xaqquf tal-Mużew jekk inħarsu lejh b'għajnejna miftuħa, għax hemm dawk in-nies li għandhom għajnejn u ma jarawx u widnejn u ma jisimġhux kif qal Sidna Ġesù.